

**Володимир Дмитрук**

**ДОГОВІРНО-ПРАВОВА БАЗА З ПИТАНЬ  
КОРДОНУ Й ДВОСТОРОННІХ  
ПРИКОРДОННИХ ВІДНОСИН  
УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ  
В 1990-х – 2000-х рр.**

У статті розглядається стан договірно-правової бази з питань кордону й двосторонніх прикордонних відносин, аналізуються основні проблеми, пов'язані з невирішеністю кордонних суперечок між Україною і Російською Федерацією в 1990-х – 2000-х рр.

**Ключові слова:** *делімітація, демаркація, договір, українсько-російський кордон.*

Договірно-правова база українсько-російських відносин на сьогодні становить 358 міжнародних документів, які регулюють питання двостороннього співробітництва держав, включаючи торговельно-економічну, науково-технічну, гуманітарну, правоохоронну та інші сфери<sup>1</sup>. Значна частина з них безпосередньо чи опосередковано належить до питань кордону та прикордонних відносин. Однак реалізація низки документів наразі суттєво ускладнена, що обумовлено загальним станом українсько-російських відносин після анексії Російською Федерацію Кримського півострова та воєнного конфлікту на Донбасі.

Від початків незалежності договірно-правове оформлення державного кордону є одним із пріоритетних завдань зовнішньої політики України, виконання якого має забезпечити суверенність і правосуб'єктність України на міжнародній арені, гарантувати її недоторканність і територіальну цілісність. Юридично оформлений державний кордон є однією з основних передумов стабільності в політичних, економічних і військово-оборонних відносинах сусідніх держав<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Договірно-правова база між Україною та Росією. – Режим доступу: <http://russia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ru/legal-acts>.

<sup>2</sup> Концепція державної політики щодо визначення лінії державного кордону у зв'язку з природними змінами русел прикордонних річок Західний Буг і Тиса та врегулювання питання користування територіями, що зазнали змін внаслідок таких явищ. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Сучасний стан проведення робіт з делімітації і демаркації державного кордону України характеризується використанням різноманітних даних про об'єкти кордону з просторовою локалізацією та інформації про просторове прив'язування даних до певного місця і простору, в тому числі топографічних карт і планів, морських навігаційних карт, аеро- та космознімків, ортофотопланів, протоколів-описів проходження лінії кордону, протоколів і каталогів координат прикордонних знаків, таблиць з інформацією про острови та їх належність, списків географічних назв, що зустрічаються в протоколі-описі договірних документів<sup>3</sup>. Проведення робіт з делімітації, демаркації та перевірки проходження лінії державного кордону є важливим чинником географічного, геополітичного положення країни<sup>4</sup>.

Загальна протяжність державного кордону між Україною і Російською Федерацією офіційно нині становить 2295,04 км, у тому числі сухопутна ділянка – 1974,04 км, морська ділянка – 321 км<sup>5</sup>.

Зважаючи на те, що державні кордони "є відображенням територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, суверенітету та єдності України"<sup>6</sup>, наша держава завжди наполягала на необхідності визнання кордону відповідно до міжреспубліканського (адміністративного) кордону між УРСР і РРФСР. Першими законодавчими актами з питань державних кордонів України були Закон України "Про державний кордон України" від 4 листопада 1991 р., положеннями якого було нормативно визначено поняття державного кордону України, та Закон України "Про прикордонні війська України", що тоді ж визначив як головні завдання для прикордонного відомства України: "забезпечення недоторканності державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах України, а також охорона виключної (морської) економічної зони України"<sup>7</sup>.

У зазначених вище нормативно-правових актах визначалися концептуальні пріоритети держави, що мали за мету забезпечити суверенітет та територіальну цілісність України на підставі усталених принципів міжнародного права: принципу територіальної цілісності та недоторканності держав і державних кордонів; принципу непорушності державних кордонів; принципу взаємної

<sup>3</sup> Кондратюк О. В. Геоінформаційне забезпечення делімітації та демаркації державного кордону України. Автореферат. – К., 2011. – С. 1.

<sup>4</sup> Бондар А. Л. Делімітація та демаркація кордонів: проблеми, пошуки, рішення // Український географічний журнал. – 1998. – № 3. – С. 10-12.

<sup>5</sup> Стан та перспективи співробітництва України та Росії. Аналітична доповідь. — К.: НІСД, 2011. – С. 28.

<sup>6</sup> Закон України «Про державний кордон України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5.

<sup>7</sup> Закон України «Про прикордонні війська України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 7.

поваги до суверенітету та територіальної цілісності кожної держави; принципу мирного врегулювання прикордонних питань. Із прийняттям базових державних нормативно-правових актів з питань державних кордонів, що визначили основні пріоритети та національні інтереси України у сфері безпеки державного кордону, виникла нагальна потреба щодо організації переговорного процесу із суміжними країнами, що мав за мету врегулювання питань договірно-правового оформлення державного кордону та його правове оформлення<sup>8</sup>. Однак ще до проголошення державної незалежності в Декларації про державний суверенітет України, прийнятій Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р., було закріплено існування України як суверенної національної держави в існуючих кордонах, причому зазначалося, що її територія є недоторканною і не може бути змінена та використана без її згоди<sup>9</sup>.

Того ж року, 19 листопада, було підписано перший в нових умовах Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою, за яким, виходячи з положень Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. і Декларації про державний суверенітет Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки від 12 червня 1990 р., Високі Договірні Сторони визнавали одна одну суверенними державами і зобов'язувалися утримуватися від дій, здатних завдати шкоди державному суверенітету іншої сторони. Договір акцентував увагу на визнанні і поважанні територіальної цілісності Української Радянської Соціалістичної Республіки і Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки в нині існуючих у межах СРСР кордонах<sup>10</sup>.

В Угоді про створення Співдружності Незалежних Держав від 21 грудня 1991 року визначені гарантії держав-учасниць СНД з виконання міжнародних зобов'язань, що випливають із договорів і угод колишнього СРСР, а також закріплене положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності, недоторканності їх кордонів<sup>11</sup>.

<sup>8</sup> Держак О. В. Аналіз міждержавної нормативно-правової бази з питань договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – №11. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua>.

<sup>9</sup> Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №31. – Ст. 429.

<sup>10</sup> Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою від 19 листопада 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 49. – Ст. 637.

<sup>11</sup> Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 21 грудня 1991 року. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997\\_077](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_077).

Найскладнішими для України в рамках СНД виявилися проблеми визначення українсько-російського державного кордону. У цьому спектрі українсько-російський кордон займає чільне місце серед інших із огляду на особливості його формування, протяжності та характеру прийняття рішень щодо врегулювання територіального розмежування.

Хоча лінію українсько-російського кордону було неодноразово підтверджено низкою двосторонніх договорів, починаючи з Договору між УРСР та РРФСР від 19 листопада 1990 р., Угоди між Україною і Російською Федерацією про подальший розвиток міждержавних відносин від 23 червня 1992 р.<sup>12</sup>, робота над підготовкою широкомасштабного договору про співпрацю між Україною і Росією гальмувалася через неготовність російської сторони визнати існуючі кордони і заявити про те, що обидві країни не мають одна до одної жодних територіальних претензій. Лише після п'ятирічних переговорів справа зрушила з місця. 31 травня 1997 р. під час візиту Президента Російської Федерації в Київ відбулося підписання Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією<sup>13</sup>.

Динаміка переговорного процесу свідчить, що найбільші розбіжності виникали у питанні визнання адміністративного кордону між колишніми УРСР та РРФСР державним кордоном між Україною і Російською Федерацією. Україна під час переговорів домагалася визнання російською стороною міжреспубліканського (адміністративного) кордону між колишніми УРСР та РРФСР як державного кордону між Україною та Росією в Керченській протоці<sup>14</sup>. Позиції сторін щодо розмежування Керченської протоки не співпадали. Українська сторона наполегливо пропонувала провести і делімітацію, і демаркацію Керченської протоки на основі міжреспубліканського кордону часів колишнього СРСР. Російська сторона намагалася вести мову не про розмежування, а про договірно-правове врегулювання статусу акваторії Керченської протоки, доводячи, що в колишньому СРСР між союзними республіками адміністративний кордон по морю не встановлювався.

У різні часи росіяни пропонували чотири різні підходи: прокласти кордони узбережжям, а водний простір використовувати спільно; прокласти кордони на відстані від 0,3 до 0,5 морських миль від укра-

<sup>12</sup> Угода між Україною і Російською Федерацією про подальший розвиток міждержавних відносин. – Режим доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643\\_018](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_018).

<sup>13</sup> Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В. Кордони державні України, принципи та історична практика їх визначень // Енциклопедія історії України: У 10 т. – Т. 5: Кон-Кю. – К.: Наукова думка, 2008. – С. 147.

<sup>14</sup> Царьов Ю. О. Сучасний стан та перспективи договірно-правового оформлення морських кордонів України. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua>.

їнського та російського узбережжя, а водний простір використовувати спільно; прокласти кордони фарватером Керч-Єнікальського каналу; не прокладаючи кордонів, використовувати спільно водний простір<sup>15</sup>. Істотні розбіжності у позиціях України і Росії щодо розмежування Керченської протоки зумовили те, що розв'язання всього блоку питань стосовно розмежування морських просторів двох країн виявилось фактично заблокованим. Так, російські дипломати ув'язували в єдиний пакет делімітацію Чорного та Азовського морів із прийняттям їхньої позиції стосовно розмежування Керченської протоки. Українські дипломати були готові прийняти пакет, але не за рахунок української території. У результаті переговорний процес зайшов у глухий кут<sup>16</sup>.

Із середини 1990-х рр. в українсько-російських стосунках утверджуються діаметрально протилежні підходи щодо способів врегулювання низки проблем, пов'язаних зі спільним кордоном. Україна завжди була прибічником вирішення спірних питань згідно з існуючими нормами міжнародного права та політико-правових стандартів, а Російська Федерація намагалася нав'язати сурогатні форми "домовленостей", які забезпечували б її стратегічні інтереси в регіоні<sup>17</sup>.

Росія розглядала кордони всередині СНД як "внутрішні", а їхню демаркацію як необов'язкову, небажану і навіть таку, що перешкоджає партнерським стосункам. Україна наполягала на демаркації кордонів із Росією, виходячи з принципу однакового статусу для всіх її державних кордонів<sup>18</sup>. Корінь цих протиріч лежить у площині історії врегулювання проблем із територіального розмежування між Україною і Росією протягом усього ХХ ст.

Проблема демаркації сухопутної частини українсько-російського кордону роками залишалася "замороженим" питанням у двосторонніх відносинах. Існували істотні розбіжності в питанні розмежування Азовського та Чорного морів, делімітації Керченської протоки.

Події 2003 р., пов'язані з конфліктом навколо острова Коса Тузла, змусили згадати про ще одну проблему українсько-росій-

<sup>15</sup> *Остряков Я.* Проблеми та перспективи транспортного сполучення в Керченській протоці. – Режим доступу: <http://dc-summit.info/temy/jekonomika>.

<sup>16</sup> *Кравченко В.* Своєї води не віддамо ані милі.– Режим доступу: <http://vkurse.ua/ua/analytics/vody-ne-otdadim.html>.

<sup>17</sup> *Уська У.* Проблема визначення українсько-російського кордону: етапи переговорного процесу та його перспективи // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2013. – Вип. 25. – С. 154.

<sup>18</sup> *Журженко Т.* Українсько-російський кордон як культурний і політичний конструкт // Українсько-російське пограниччя: формування соціального та культурного простору в історії та в сучасній політиці. Семінар, м. Харків, 11 квітня 2003 р. – Харків, 2003. – С. 9. – Режим доступу: [http://www.kennan.kiev.ua/kkp/content/seminars/materials/2003\\_04\\_11.pdf](http://www.kennan.kiev.ua/kkp/content/seminars/materials/2003_04_11.pdf).

ського прикордонного розмежування. І хоча її зародження розпочалося ще в період перебування Криму в складі Росії, саме з приєднанням останнього до України і наступним майже 50-річним "прикордонним затишшям" у територіальному врегулюванні назріло нове непорозуміння вже не між союзними республіками, а незалежними державами. У вересні 2003 р. від російської станиці Тамань Темрюкського району Краснодарського краю в напрямку до острова Коса Тузла почали насипати греблю з метою з'єднання її з російським берегом. 30 вересня 2003 р. МЗС України направило МЗС Росії ноту протесту.

6 жовтня 2003 р. міністр закордонних справ України К. Грищенко вирушив до Москви на переговори з приводу конфлікту. Для особистої участі у розв'язанні конфлікту Президент України Л. Кучма терміново перервав візит до Латинської Америки. У листопаді 2003 р. прем'єр-міністри Росії та України домовилися про припинення подальшого будівництва дамби<sup>19</sup>.

Діалог з Росією стосовно належності Україні острова Коса Тузла затягнувся майже на два роки. Лише у липні 2005 р. російська сторона визнала його приналежність Україні. Однак проведення лінії кордону по Азовському морю та Керченській протоці відповідно до міжнародного права залишалось предметом затяжних переговорів між двома країнами.

Тривалий час для Росії така ситуація невизначеності була вигідною з геополітичних міркувань, що часто призводило до нагнітання політичних пристрастей і "непорозумінь" у міждержавних відносинах.

Незважаючи на це, все ж таки вдалося досягти підписання ряду важливих документів, що регулюють договірно-правове оформлення українсько-російського державного кордону: Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р.<sup>20</sup>, Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 р., ратифікований Верховною Радою України 23 квітня 2004 р.<sup>21</sup>, Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 р., ратифікований Верховною Радою України 20 квітня 2004 р.<sup>22</sup>, Закон України "Про основи національної безпеки

<sup>19</sup> Лемеха С. Застава між двома морями. – День. – 2006. – 22 вересня.

<sup>20</sup> Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією // Офіційний вісник України. – 1999. – № 20. – С. 518. – Ст. 931.

<sup>21</sup> Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон // Офіційний вісник України. – 2004. – № 22. – С. 293. – Ст. 1537.

<sup>22</sup> Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки // Офіційний вісник України. – 2004. – № 22. – С. 297. – Ст. 1539.

України" від 19 червня 2003 р.<sup>23</sup>, Указ Президента України від 6 грудня 2005 р. "Про деякі заходи з демаркації державного кордону між Україною і Російською Федерацією"<sup>24</sup>. Йдеться також про Угоду між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону, підписану 17 травня 2010 р., що була ратифікована Верховною Радою України 8 липня 2010 р. і набула чинності 29 липня 2010 р.<sup>25</sup>, Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про заходи щодо забезпечення безпеки мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці від 20 березня 2012 р., затверджену Постановою Кабінету Міністрів України № 694 від 1 серпня 2012 р., яка набрала чинності 5 листопада 2012 р.<sup>26</sup> та ін.

Враховуючи згадані документи, російська сторона погодилася поновити переговори щодо демаркації сухопутного кордону, було створено Спільну українсько-російську демаркаційну комісію. 25–27 жовтня 2011 р. комісія у Чернігові нарешті узгодила план демаркації першого відтинку держкордону на Чернігівсько-Брянській ділянці із зазначенням точок для встановлення 631 прикордонного знака на 222 км. Спільна українсько-російська демаркаційна комісія у вересні 2012 р. визначила координати першого прикордонного стовпа між Україною і Росією на території Сеньківської сільради Чернігівської області. Так, 7 листопада 2012 р. на українсько-російському кордоні з'явився перший прикордонний стовп<sup>27</sup>. Проте демаркаційні роботи велися дуже мляво. Відсутність кордону негативно позначалася на законності його функціонування, пересуванні людей, товарів і пошлуг<sup>28</sup>.

На початку 2014 р. в Москві відбулися останні на сьогодні українсько-білорусько-російські переговори щодо підготовки проекту Угоди між Кабінетом Міністрів України, Урядом Республіки Білорусь та

<sup>23</sup> Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

<sup>24</sup> Указ Президента України «Про деякі заходи з демаркації державного кордону між Україною і Російською Федерацією» // Офіційний вісник України. – 2005. – № 49. – С. 37. – Ст. 3056.

<sup>25</sup> Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону // Офіційний вісник України. – 2010. – № 61. – С. 131. – Ст. 2154.

<sup>26</sup> Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про заходи щодо забезпечення безпеки мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці // Офіційний вісник України. – 2012. – № 95. – С. 235. – Ст. 3870.

<sup>27</sup> Від початку демаркаційних робіт на українсько-російському кордоні встановили 13 основних прикордонних знаків. – Режим доступу: <http://www.dpsu.gov.ua>.

<sup>28</sup> Уська У. Проблема визначення українсько-російського кордону: етапи переговорного процесу та його перспективи // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2013. – Вип. 25. – С. 156.

Урядом Російської Федерації про точку стику державних кордонів України, Білорусі та Росії.

Зважаючи на події 2014–2016 рр., пов'язані з підступною агресією Російської Федерації щодо України та анексією Криму всупереч усім міжнародним правовим нормам, розгляд цих питань не на часі. Крім того, Росія маніпулює положеннями договірно-правової бази, ігнорує існуючі домовленості. Таким чином, незважаючи на підписану значну кількість міждержавних угод протягом 1990-х – 2000-х рр., держаний кордон України з Російською Федерацією не було оформлено в договірно-правовому полі. Різні принципи та підходи щодо напрямів вирішення спільних питань уможливили актуалізацію територіальних претензій та конфліктів.

**ДМИТРУК В. Договорно-правовая база по вопросам границы и двусторонних приграничных отношений Украины и Российской Федерации в 1990-х – 2000-х гг.** В статье рассматривается состояние договорно-правовой базы по вопросам границы и двусторонних пограничных отношений, анализируются основные проблемы, связанные с нерешенностью пограничных споров между Украиной и Российской Федерацией в 1990-х – 2000-х гг.

**Ключевые слова:** делимитация, демаркация, договор, украинско-российская граница.

**DMYTRUK V. The legal basis for border and cross-border bilateral relations between Ukraine and the Russian Federation in the 1990s – 2000s.** The article examines the state of the legal framework for border and bilateral border relations, analyzes the main problems associated with the unresolved border dispute between Ukraine and Russia in the 1990s – 2000s.

**Keywords:** delimitation, demarcation, contract, the Ukrainian-Russian border.

## References

Bondar A. L. (1998). Delimitatsiia ta demarkatsiia kordoniv: problemy, poshyky, rishennia. *Ukrains'kyj heohrafichnyj zhurnal*, 3, 10–12. [in Ukrainian].

Vid pochatku demarkatsijnykh robit na ukrains'ko-rosijs'komu kordonu vstavlyly 13 osnovnykh prykordonnykh znakiv. Retrieved from <http://www.dpsu.gov.ua/ua/>. [in Ukrainian].

Deklaratsiia pro derzhavnyj suverenitet Ukrainy. (1990). *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*, 31, art. 429. [in Ukrainian].

Derkach O. V. (2013). Analiz mizhderzhavnoi normatyvno-pravovoi bazy z pytan' dohovirno-pravovoho oformlennia ukrains'ko-rosijs'koho derzhavnoho kordonu. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, (11). Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=749>. [in Ukrainian].

Dohovir mizh Ukrainoiu i Rosijs'koiu Federatsiieiu pro ukrains'ko-rosijs'kyj derzhavnyj kordon. (2004). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, 22, 293. [in Ukrainian].

Dohovir mizh Ukrainoiu ta Rosijs'koiu Federatsiieiu pro spivrobitnytstvo u vykorystanni Azovs'koho moria i Kerchens'koi protoky. (2004). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, 22, 297. [in Ukrainian].

Dohovir mizh Ukrain's'koiu Radians'koiu Sotsialistychnoiu Respublikoiu i Rosijs'koiu Radians'koiu Federatyvnoi Sotsialistychnoiu Respublikoiu vid 19 lystopada 1990 r. (1990). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 49, art.637. [in Ukrainian].

Dohovir pro druzhbu, spivrobitnytstvo i partnerstvo mizh Ukrainoiu i Rosijs'koiu Federatsiieiu (1999). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, 20, 518 (art. 931). [in Ukrainian].

Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Rosiieiu. Retrieved from <http://rus-sia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ru/legal-acts>. [in Ukrainian].

Yefimenko H. H. & Kul'chyts'kyj S. V. (2008). Kordony derzhavni Ukrainy, pryntsyipy ta istorychna praktyka ikh vyznachen'. In Smolij V. A. (Ed). *Entsyklopediia istorii Ukrainy. Vol. 5: Kon–Kiu.* (p. 147). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Zhurzhenko T. (2003). Ukrain's'ko-rosijs'kyj kordon iak kul'turnyj i politychnyj konstrukt. In *Ukrains'ko-rosijs'ke pohranychchia: formuvannia sotsial'noho ta kul'turnoho prostoru v istorii ta v suchasnij politytsi. Seminar, m. Kharkiv, 11 kvitnia 2003 r. / Instytut Kennana.* (pp. 8-9). Kharkiv. Retrieved from [http://www.kennan.kiev.ua/kkp/content/seminars/materials/2003\\_04\\_11.pdf](http://www.kennan.kiev.ua/kkp/content/seminars/materials/2003_04_11.pdf). [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro derzhavnyj kordon Ukrainy». (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2, art. 5. [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsional'noi bezpeky Ukrainy». (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 39, art. 351. [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro prykordonni vijs'ka Ukrainy» (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2, art. 7. [in Ukrainian].

Kondratiuk O. V. (2011). *Heoinformatsijne zabezpechennia delimitatsii ta demarkatsii derzhavnogo kordonu Ukrainy* [Geoinformation support of delimitation and demarcation of the state border of ] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

Kontseptsiiia derzhavnoi polityky schodo vyznachennia linii derzhavnogo kordonu u zv'iazku z pryrodnyimi zminami rusel prykordonnykh richok Zakhidnyj Buh i Tysa ta vrehuliuvannia pytannia korystuvannia terytoriiamy, scho zaznaly zmin vnaslidok takykh iavysch. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/630-2011-%D1%80>. [in Ukrainian].

Kravchenko V. Svoiei vody ne viddamo ani myli. Retrieved from: <http://vkurse.ua/ua/analytics/vody-ne-otdadim.html>. [in Ukrainian].

Ostriakov Ya. Problemy ta perspektyvy transportnoho spoluchennia v Kerchens'kij prototsi. Retrieved from: <http://dc-summit.info/temy/jekonomika/250-250.html?tmpl=component&print=1&page=>. [in Ukrainian].

*Stan ta perspektyvy spivrobitnytstva Ukrainy ta Rosii. Analychna dopovid'*. (2011). Kyiv: NISD. [in Ukrainian].

Uhoda pro stvorennia Spivdruzhnosti Nezaleznykh Derzhav vid 21 hrudnia 1991 roku. Retrieved from [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997\\_077](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_077). [in Ukrainian].

Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Rosijs'koi Federatsii pro zakhody schodo zabezpechennia bezpeky moreplavstva v Azovs'komu mori ta Kerchens'kij prototsi. (2012). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, 95, 235 (art. 3870). [in Ukrainian].

Uhoda mizh Ukrainoiu i Rosijs'koiu Federatsiieiu pro demarkatsiiu ukrains'ko-rosijs'koho derzhavnoho kordonu. (2010). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, 61, 131 (art. 2154). [in Ukrainian].

Uhoda mizh Ukrainoiu i Rosijs'koiu Federatsiieiu pro podal'shyj rozvytok mizh-derzhavnykh vidnosyn. Retrieved from [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643\\_018](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_018). [in Ukrainian].

Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro deiaki zakhody z demarkatsii derzhavnoho kordonu mizh Ukrainoiu i Rosijs'koiu Federatsiieiu». (2005). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy*, 49, 37 (art. 3056). [in Ukrainian].

Us'ka U. (2013). Problema vyznachennia ukrains'ko-rosijs'koho kordonu: etapy perehovornoho protsesu ta joho perspektyvy. *Ukrains'ka natsional'na ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, (25), 153-158. [in Ukrainian].

Tsar'ov Yu. O. Suchasnyj stan ta perspektyvy dohovirno-pravovoho oformlennia mors'kykh kordoniv Ukrainy. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=261>. [in Ukrainian].